

**УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗРЫН
СУДАЛГААНЫ ХЭЛТЭС**

**МОНГОЛ БОЛОН ГАДААДЫН УЛС ОРНУУДЫН УУЛ УУРХАЙГААС
АНГИД БҮС БАЙГУУЛАХТАЙ ХОЛБОГДСОН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН,
ПРАКТИК АЧ ХОЛБОГДОЛ**

Харьцуулсан судалгаа
(СТ-16/201)

ЗАХИАЛАГЧ: ӨРГӨДЛИЙН БАЙНГЫН ХОРООНЫ ДАРГА
О.БААСАНХҮҮ

ХЯНАСАН: Ц.НОРОВДОНДОГ

СУДЛААЧИД: Ц.Болормаа
Д.Жигваагүнсэл
Д.Халиун
Г.Чулуун

Улаанбаатар
2016 он

**МОНГОЛ БОЛОН ГАДААДЫН УЛС ОРНУУДЫН УУЛ УУРХАЙГААС АНГИД БҮС
БАЙГУУЛАХТАЙ ХОЛБОГДСОН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН,
ПРАКТИК АЧ ХОЛБОГДОЛ**

АГУУЛГА

1. Судалгааны тойм
2. Монгол болон гадаадын зарим орны уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглох эрх зүйн орчин
 - 2.1. Монгол Улс
 - 2.2. Австрали
 - 2.3. АНУ
 - 2.4. БНХАУ
 - 2.5. Канад
 - 2.6. ОХУ
 - 2.7. Филиппин
3. Ашигласан материал

1. СУДАЛГААНЫ ТОЙМ

Ашигт малтмалын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд иргэдээс ирүүлсэн саналыг судлах хүрээнд УИХ –ын Өргөдлийн байнгын хорооноос “уул уурхайгаас ангид бүс байгуулах”-тай холбоотойгоор Хойд Америк, Ази, Номхон далай, Австрали, Европын нийт 6 орны эрх зүйн орчныг судалсан болно.

Холбооны улс орнуудын хувьд (АНУ, Австрали, Канад) муж улс, нутаг дэвсгэрүүд нь холбооны хуулиудаас гадна уул уурхайн аливаа харилцааг бие даасан эрх зүйн зохицуулалтаар зохицуулж байна. Хамтын нөхөрлөлийн орнууд болох Австрали болон Канадад төрийн эзэмшлийн газрыг Титмийн газар буюу *Crown land* гэж нэрлэдэг бөгөөд хуулиар тогтоосон тодорхой газруудад ашигт малтмалын эрэл хайгуул хийх, уул уурхайн ажил эрхлэхийг хориглосон байна. Филиппин Улсын хувьд уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон газруудыг Уул уурхайн тухай хуулиар тогтоосон бөгөөд тус улсын Конгресс нь “Уул уурхайгаас ангид бүс” (*Mining-free zone*)-ийг байгуулах асуудлыг хэлэлцэх шатандаа явж байна. ОХУ-д улсын ба орон нутгийн хэрэгцээнд зориулан газар нөөцлөх асуудал Газрын тухай хуульд тусгагдсан бөгөөд газрын хэвлийг (байгалийн эрдэс баялаг) хожим ашиглах зорилгоор 2–3 жил, зарим тохиолдолд 20 хүртэл жилээр улсын нөөцөд авдаг байна.

АНУ-ын хувьд тодорхой бүс нутагт уул уурхайн аливаа үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон болон хязгаарласан эрх зүйн орчин бүрдээд 100 гаруй жилийн турш хэрэгжиж байна. Тодорхой газар нутгийг төрийн хамгаалалтад авч уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох эрх АНУ-ын Ерөнхийлөгч болон Конгресст байна. Тухайлбал, археологийн олдвор бүхий газар нутаг, түүхийн болон балар эртний соёлын байгууламж бүхий газар нутаг, түүхийн болон шинжлэх ухааны ач холбогдолтой объект бүхий байгалийн цогцолбор газрыг Үндэсний Дурсгалт газарт тооцон ерөнхийлөгч тунхаг бичиг гарган хамгаалалтад авна. Энэ харилцааг *Antiquities act*-аар зохицуулах бөгөөд тус хууль батлагдсанаас хойш нийт 140 орчим газар нутгийг Үндэсний Дурсгалт газарт тооцон, түүх соёлын дурсгал, археологийн олдвор бүхий 1,05 сая км² газар нутагт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон байна.

Нөгөө талаас АНУ-ын муж улсууд болон Холбооны түвшинд Захиргааны хуулиар Холбооны болон Мужын дархан цаазат газар, ойн сан, гол мөрний сав газар, гол мөрний үндсэн сүлжээ, усан сан бүхий газар, зэрлэг онгон байгалийн цогцолборт газар, зэрлэг ан амьтад бүхий газарт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглодог байна.

Монголд уул уурхайн үйлдвэрлэл хөгжихийн хэрээр хайгуул, олборлолт, тээвэрлэлтээс үүдсэн агаар, хөрс, усны бохирдол зэрэг байгаль экологийн тэнцвэр алдагдах явдал түгээмэл гардаг.

Газрын тухай хуульд "бичил уурхайн зориулалтаар олгосон газар" гэсэн заалтыг 2010 оны 7 сарын 01-ний өдрийн хуулиар нэмсэн нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн "Ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагааг хязгаарлах хориглох ..." тухай **заалтуудтай зөрчилдөж, ингэснээр** улсын тусгай хамгаалалттай газарт бичил уурхай нэрээр ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа явагдах боломж нээгдсэн .. гэх мэт. Иргэдээс малчдын бэлчээр, усыг хамгаалж, ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг нэмж олгохгүй байх, гар аргаар алт олборлогчдын үйл ажиллагааг зогсоож, байгаль орчныг нөхөн сэргээх арга хэмжээ авч өгөхийг уламжлан хүсэх нь их байна.

Мөн сүүлийн үед анхаарлын төв болоод байгаа Ноён уул нь Евроазийн усан сан бүрэлдэх эх, мөнх цэвдэгт ойн сан (Монгол улсын нийт нутаг дэвсгэрийн 6 хувийг эзэлдэг) бөгөөд эндээс Монгол орны хамгийн том мөрөн голууд болох Орхон Сэлэнгийн ай савд багтах 12 гол мөрний урсац бүрэлдэж, улмаар Монгол орны гол мөрний нийт уртын 40 гаруй хувийг эзлэх Сэлэнгэ мөрнөөр дамжин Байгал нуурт цутгаж, нуурын усны 50 хувийг хангадаг. Харин Байгаль нуур нь дэлхийн хамгийн гүн, цэвэр усны хамгийн их нөөцтэй нуур бөгөөд дэлхийн гадаргын цэвэр усны нийт 20% нь Байгаль нуурт байдаг.

Ноён уулын бүс нутагт нийт хүрэл зэвсгийн үе, хүннү, дундад зууны үед холбогдох 374 дурсгал одоогоор бүртгэгдээд байна. Ноён ууланд Төрт ёсны 2200 жилийн түүхтэй Хүннү гүрний ихэс, язгууртны ихдээ 300 орчим, нийтдээ 1500 шахам булш бүхий Хүннүгийн язгууртны оршуулгын 7 газар байдгийг 1924 онд анх нээж 90 жилийн турш судалж байна. Ноён ууланд өнөөг хүртэл язгууртны булш 13-ыг малтсанаас эхэн үеийн малтлагаар илэрсэн үнэт чухаг олдворууд нь ХХ зууны дэлхийн их нээлт хэмээн зарлагдаж, ОХУ-ын Эрмитаж музейд хадгалагдаж байна.

2009 онд Монгол Улсын Их Хурал **"Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усан сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хууль"**-ийг баталсан. Учир нь уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас 15 жилийн хугацаанд Монголын 13000 орчим гол горхи, нуур цөөрмийн 5000 орчим нь буюу 38,5 хувь нь ширгэсэн тул 2009 онд парламентаас байгаль хамгаалах чиглэлд гаргасан хамгийн том бодлого нь энэ хууль байв.

Тус хуулиар **Ноён уулын алтны орд нь гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усан сан, ойн сан бүхий газарт багтана** гэх үндэслэлээр уул уурхайн үйл ажиллагаанд өртөхөөс хамгаалагдаж байв.

Гэтэл 2015 оны 2 дугаар сард тус хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулж, мөн Ноён уулыг стратегийн ордод оруулах замаар Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийн үйлчлэлээс гаргаснаар түүх соёлын үнэт өв бүхий Ноён ууланд уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахад хуулийн хувьд харшлах зүйлгүй болов.

“Уул уурхайгаас ангид бүс байгуулах” –тай холбогдсон гадаадын орны эрхзүйн зохицуулалтын жишээ туршлагыг авах судлах нь, манай орны хувьд юун түүрүүнд, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн цар хүрээ байгаль хамгаалал, бэлчээрийн мал аж ахуйн уламжлалт арга соёлд сөргөөр нөлөөлдгөөс үүдсэн элдэв зөрчилдөөнийг зохистой шийдэхэд эерэг нөлөөтэй. Үүнтэй холбогдуулан хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн орчны хүрээнд доорх мэдээллийг бэлтгэв.

2. МОНГОЛ БОЛОН ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ УУЛ УУРХАЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ХОРИГЛОХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

2.1. МОНГОЛ УЛС

а. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг

Байгалийн унаган төрхөө харьцангуй сайн хадгалсан, түүх, соёл, шинжлэх ухаан болон танин мэдэхүй, экологийн хүмүүжилд ач холбогдол бүхий **улсын тусгай хамгаалалтад авсан** газар нутгийг байгалийн цогцолборт газар гэнэ. Байгалийн цогцолборт газрыг байгалийн хэв шинж, аялал жуулчлал хөгжүүлэх нөхцөл, амьтны аймгийн байршил зэргээс нь хамаарч ашиглалтын дараах бүсүүдэд хуваана. Үүнд:

- Онцгой бүс
Хамгаалалтын арга хэмжээ авах, судалгаа шинжилгээ хийх, хөрс нөхөн сэргээх, байгалийн гамшгаас учирсан хор уршгийг арилгах арга хэмжээ авахыг зөвшөөрнө.
- Аялал жуулчлалын бүс
Байгальд сөрөг нөлөөгүй арга хэлбэрээр аялал жуулчлал зохион байгуулах, зөвшөөрөгдсөн газар загас барих, уул овоо тахихыг зөвшөөрнө.
- Хязгаарлалтын бүс
Энэ уламжлалт аргаар мал маллах, зам тавих, биеийн тамирын нийтийн арга хэмжээний талбай засч тохижуулахыг зөвшөөрнө.

Иймээс, Монголд, улсын тусгай хамгаалалттай газрыг [хэрэг дээрээ] **уул уурхайгаас ангид бүс** –т хамаатуулж үзэж болно.

б. Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутаг

Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах журамд,

- Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авахад **Газрын тухай хуулийн 18, 19 дүгээр зүйл, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн 28, 29 дүгээр зүйлд** заасныг баримтална;
- Энэ журамд хэрэглэсэн дараах нэр томъёог дор дурдсан утгаар ойлгоно:
 - "орон нутгийн хамгаалалттай газар" гэж тухайн орон нутгийн байгалийн унаган төрх, өвөрмөц тогтоц, түүх, соёлын дурсгал, амралт, аялал жуулчлалын ач холбогдол бүхий газар нутгийг хамгаалах, байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглах зорилгоор аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн хамгаалалтад авсан газрыг;
 - "байгалийн бүс, бүслүүрийн төлөөлөл" гэж байгалийн мужлалын хувьд өөр хоорондоо ялгаатай хам бүрдэл хэсгээс бүрдсэн тэдгээрийн онцлог шинж чанар, амьтан, ургамлын төрлүүдийг агуулсан нутгийг;

- "улсын хэмжээнд шинжлэх ухааны ач холбогдолтой" гэж улс, бүс нутгийн хэмжээнд байгалийн иж бүрдэл, тогтолцоо, түүний хувирч өөрчлөгдөх зүй тогтлыг судлах, танин мэдэхэд ач холбогдолтой шинжилгээ судалгааны мэдээ, мэдээллийг цуглуулах талбар бүхий газрыг
- "улсын хэмжээнд түүх, соёлын ач холбогдолтой" гэж улсын хамгаалалтад байх түүх, соёлын дурсгалт зүйлийн жагсаалтад орсон хадны зураг, бичигт хад, эртний булш бунхан, буган ба хүн чулуун хөшөө, тахилгат уул, овоо, хот балгасын туурь, чулуун болон хүрэл, төмөр зэвсгийн орд газар, суваг шуудуу, түүхэн үйл явдал болсон нутгийг тус тус хэлнэ.

Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах зорилго, шалгуур

- Газар нутгийг дор дурдсан зорилгоор орон нутгийн хамгаалалтад авна. Үүнд:
 - байгалийн унаган төрх, түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг хадгалах, хамгаалах, доройтсон орчныг нөхөн сэргээх;
 - байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглах;
 - аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх замаар экологийн боловсрол, хүмүүжил олгох;
- Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авахад дараах шалгуурыг баримтална:
 - байгалийн унаган төрхөө хадгалсан байдал;
 - байгалийн нөөц баялгийг нөхөн сэргээх шаардлага;
 - хамгаалалтад авах газрын хэмжээ нь хамгаалалтын үүрэг, зорилгыг хэрэгжүүлэхэд хүрэлцэхүйц талбайтай байх;
 - элбэг ан амьтан, ургамлын ангилалд багтах боловч тухайн аймаг, сумын хэмжээнд нөөц багатай, хязгаарлагдмал тархац бүхий амьтан, ургамлын байршил нутаг;
 - байгалийн өвөрмөц тогтоцтой газар нутаг /геологийн ховор илэрц, мөнх цас, мөсөн гол, агуй, хүрхрээ, хясаа, хавцал, хунх, явар, цонж, рашаан булаг, баян бүрд, элсэн манхан, солирын цар, өрх, галт уулын тогоо, эртний ургамал, амьтдын олдвор бүхий газар/
 - аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн хамгаалалтад байх түүх, соёлын жагсаалтад орсон газар нутаг;
 - амралт, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломжтой нутаг;
 - **ашигт малтмалын онцгой ач холбогдолтой хуримтлал бүхий** нь судалгаагаар илэрч, түүнийг улс, аймгийн нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн эрх ашгийн үүднээс зайлшгүй ашиглах хэрэгцээ шаардлага байгаа эсэх;

с. Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай хамгаалалттай газрын ангилал

- Аймаг, нийслэл, сумын хамгаалалттай газар нутгийг дараах байдлаар ангилна:
 - ой, амьтан, ургамал, усны нөөц газар
 - байгаль, түүхийн дурсгалт газар
 - Аймаг, сумын нөөц газрыг хамгаалалт, ашиглалтын бүсэд хувааж болно.
 - Орон нутгийн хамгаалалтад авсан газар нутагт дараах дэглэмийг хэрэгжүүлж болно. Үүнд:
 - ургамал, амьтны өсч үржих нөхцөлийг хангах, хөрсийг нөхөн сэргээх, түүх, соёлын дурсгалыг сэргээн засварлах арга хэмжээ авах;
 - зохих зөвшөөрөлтэй ан амьтан агнах, барих;
 - батлагдсан зураг төсөл, зөвшөөрлийн дагуу амралт, аялал жуулчлалын бааз, үйлчилгээний цэгүүд байгуулах, зам тавих;

- ойд арчилгаа цэвэрлэгээ хийх болон ахуйн зориулалтаар мод бэлтгэх, байгалийн дагалт баялаг болон рашаан, эмчилгээний зориулалттай эрдсийг ашиглах;
- **судалгаа шинжилгээний ажил явуулах, сонгосон талбайд ашигт малтмалын хайгуул хийх;**
- экологийн боловсрол хүмүүжил олгох сургалт зохион байгуулах;
- уламжлалт аргаар мал аж ахуй эрхлэх;
- орон нутгийн хэрэгцээг хангах чиглэл бүхий байгаль орчинд халгүй жижиг үйлдвэрлэл, үйлчилгээ явуулах;

d. Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах тухай санал гаргах, шийдвэрлэх

- Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга **Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт** заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу нутаг дэвсгэрийнхээ зарим хэсгийг улсын болон орон нутгийн хамгаалалтад авах тухай саналаа боловсруулж зохих шатны иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд өргөн мэдүүлнэ.
- Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах тухай саналд дараах зүйлийг тусгана. Үүнд:
 - хамгаалалтад авах тухай үндэслэл, шаардлага, хилийн зааг;
 - авах газрын байршил, хилийн заагийг тодорхойлсон зураг;
 - Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах асуудлыг Засаг даргын өргөн мэдүүлснээр Газрын тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 3-т заасныг үндэслэн аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал шийдвэрлэх ба түүний хилийн заагийг тогтоож, өөрчилж болно;
 - Орон нутгийн хамгаалалтад авсан газар нутагт ашигт малтмалын онцгой ач холбогдолтой хуримтлал байгаа нь судалгаагаар илэрч, түүнийг улс орны нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн эрх ашгийн үүднээс зайлшгүй ашиглах шаардлагатай нь мэргэжлийн шинжээчдийн дүгнэлтээр нотлогдсон тохиолдолд ашигт малтмалын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагатай зөвшилцсөний үндсэн дээр аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал тухайн газар нутгийг хамгаалалтаас бүрэн буюу хэсэгчлэн чөлөөлж болно;
 - Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авсан тухай шийдвэрийг холбогдох материалын хамт жил бүрийн 1 дүгээр улиралд багтаан Байгаль орчныг хамгаалах албанд ирүүлнэ;
 - Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал байгалийн бүс, бүслүүрийн төлөөлөл, нэн ховор, ховор амьтан, ургамлын үндсэн байршил нутаг, байгалийн унаган төрхөө хадгалсан, улсын хэмжээнд шинжлэх ухаан, түүх, соёлын ач холбогдолтой, байгалийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломжтой, байгалийн нэн ховор, өвөрмөц тогтолцоо бүхий газар нутгийг улсын тусгай хамгаалалттай газрын сүлжээнд хамруулах тухай саналаа байгаль орчны асуудал эрхэлсэн Төрийн захиргааны байгууллагад уламжилж болно;
 - Орон нутгийн хамгаалалтад авсан ой, амьтан, ургамал, усны нөөц газрыг аймаг, нийслэл, сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал иргэн, аж ахуйн нэгж,

байгууллагад тодорхой хугацаа, төлбөртэйгээр гэрээний үндсэн дээр эзэмшүүлж болно;

- Бусдын эзэмшилд байгаа газрыг орон нутгийн хамгаалалтад авах тохиолдолд **"Газрын тухай" Монгол хуулийн 36 дугаар зүйлийн 3; 4; 37 дугаар зүйлийн 2, 4 дэх хэсэгт заасныг** баримтална;

[Өмнө дурдсанаас үзвэл] Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газрыг **уул уурхайгаас ангид бүс** –т хамаатуулан ойлгож болохооргүй байна.

2.2. АВСТРАЛИ

Австралид уул уурхайн үйл ажиллагааг төрийн зохицуулалтаар журамлах ба Австралийн **Уул уурхайн тухай хууль** (*Mining act*)-аар зохицуулдаг. Энэ нь Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын холбогдох хуулийн зохицуулалтуудаас илүү дээгүүрт тавигдана.

Австрали нь Нийслэлийн нутаг дэвсгэр Шинэ Өмнөд Уэльс, Умард нутаг дэвсгэр, Квийнслэнд, Өмнөд Австрали, Тасмани, Викториа, Баруун Австрали хэмээх муж улсуудтай ба эдгээрийн зарим муж улсуудад Уул уурхайн аливаа харилцааг дараах хуулиудаар зохицуулдаг. Тухайлбал,

- Баруун Австралийн 1978 оны Уул уурхайн хууль (*the Mining Act 1978 (WA)*),
- Квийнслэнд муж улсын 1989 оны Эрдэс баялгийн тухай хууль (*the Mineral Resources Act 1989 (Qld)*) ба 2003 оны Эрдэс баялгийн журам (*the Mineral Resources Regulation 2003 (Qld)*),
- Шинэ Өмнөд Австрали муж улсын 1992 оны Уул уурхайн хууль (*the Mining Act 1992 (NSW)*), 2010 оны Уул уурхайн журам (*the Mining Regulation 2010 (NSW)*) зэрэг болно.

Австралийн Уул уурхайн тухай хуулиар **Уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэхийг хориглосон газруудыг тогтоосон байдаг**. Тухайлбал, хуулийн 3-р хэсгийн 1.5-д¹ зааснаар дараах Титмийн газар **/Crown land²** -уудад эрэл хайгуул хийх, уул уурхайн ажил эрхлэхгүй. Үүнд:

- (a) тариалан эрхэлж буй газар эсхүл түүнээс 100 м зайд орших газар;
- (b) хашаа, малын хашаа, цэцэрлэг, хагалсан талбай, жимсний цэцэрлэг, усан үзмийн цэцэрлэг, тариалангийн талбай, нисэх буудлын зориулалтаар ашиглагдаж байгаа эсхүл тэдгээрээс 100 м дотор байрлах газар;
- (c) байшин эсхүл томоохон барилга байгууламж бүхий аливаа эзэмшил газарт 100 м дотор орших газар;
- (d) чандрын болон оршуулгын газар эсхүл түүнд 100 м дотор орших газар;

¹[http://www.parliament.wa.gov.au/Parliament/Bills.nsf/21EE5E11F81B9ABF48257C14002A222D/\\$File/BilI046-1.pdf-Mining act](http://www.parliament.wa.gov.au/Parliament/Bills.nsf/21EE5E11F81B9ABF48257C14002A222D/$File/BilI046-1.pdf-Mining%20act)

²Титмийн газар /Crown land/ гэдэг нь [доор дурдсанаас] бусад бүх газрыг хэлнэ -

(a) доор дурдсанаас өөр бусад зорилгоор нөөцөлсөн эсхүл зориулсан газар -

(i) уул уурхайн эсхүл нийтийн хэрэглээнд нөөцөлсөн газар;

(ii) 1997 оны Газрын Захиргааны Хууль (the Land Administration Act 1997)-д заасан аль нэг зорилгоор нийтийн эзэмшилд нөөцөлсөн ба зориулсан газар;

(b) төлбөртэйгөөр эсхүл титмийн /Хатан хааны/ нэрийн өмнөөс хууль ёсоор олгосон эсхүл гэрээ байгуулсан газар;

(c) доор дурдсанаас бусад олгосон эсхүл титмийн нэрийн өмнөөс түрээслэсэн аливаа газар-

(i) 1997 оны Газрын Захиргааны Хуулийн хүрээний бэлчээрийн газрын түрээс эсхүл зөвхөн бэлчээрийн зорилгоор түрээслүүлсэн газар; эсхүл

(ii) мод хийх зорилготой түрээс; эсхүл

(iii) Уугуул хүмүүсийн чухал ач холбогдол бүхий ба хэрэглээнд зориулж түрээслэсэн Титмийн газар;

(d) 1997 оны Газрын Захиргааны Хуулийн хүрээнд хотын газар гэж тодорхойлогдсон газар;

(е) 1997 оны Газрын Захиргааны Хуулиар хөдөө аж ахуй, бэлчээрийн зориулалтаар түрээслэгдсэн газар ба түүний гадна захаас, ямарваа усны ажил, усан замын уралдаан тэмцээн, усан далан, худаг ус, тэрхүү бэлчээрийн газрыг түрээслэгчээс өөр хэн нэгэн урьд өмнө малтлага хийж байгаагүй газар ба уурхайн зорилгоор ашиглаж байгаагүй газар зэргээс 400 м дотор орших газар,

(ea) эзэмшигчийн бичгээр гаргасан зөвшөөрөлгүйгээр, хэрвээ үгүй бол —(с) догол мөрд зааснаас бусад аливаа газрын тухайд захирч буй хүнээс; эсхүл

(eb) уурхайн тухайд бол, газрын байгалийн гадаргуугаас доош 30 м -с багагүй гүнийх байна.

Гэхдээ ийм зөвшөөрөл бүхий хүнийг дараах Титмийн газрын зайд орших газраар дамжин өнгөрөх, дахин дамжих зэргийг энэ хэсэг хориглохгүй.

Үүнээс гадна Австралийн уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл олгох шатанд **байгаль орчин болон соёлын өвд холбогдох** газруудыг хэрхэн хамгаалах тухай зохицуулалтуудыг дараах холбогдох хуулиудаар зохицуулсан байна³. Үүнд:

- Баруун Австралид 1986 оны Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (*the Environmental Protection Act 1986 (WA)*),
- Квийнслэндэд 1994 оны Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (*Environmental Protection Act 1994 (Qld)*),
- Шинэ Өмнөд Уэльст 1979 оны Байгаль орчны төлөвлөлт ба үнэлгээний тухай хууль (*the Environmental Planning and Assessment Act 1979 (NSW)*) зэрэг Байгаль хамгааллын тухай хуулиуд (*the Environment Acts*)
- Нийслэлийн Нутаг дэвсгэрийн 1979 оны Байгаль орчны хамгаалал ба биологийн олон зүйлийг хадгалах тухай хууль (*the Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999 (Cth)*);
- 1984 оны Уугуул болон Торрес Стрейт Арлын Өвийг хамгаалах Хууль (*The Aboriginal and Torres Strait Islander Heritage Protection Act 1984 (Cth)*)
- Шинэ Өмнөд Уэльсийн 1974 оны Үндэсний Паркууд ба Зэрлэг Амьтдын тухай Хууль (*the National Parks and Wildlife Act 1974 (NSW)*)
- 1977 оны Соёлын өвийн тухай хууль (*The Heritage Act 1977 (NSW)*)
- Квийнслэндийн 2003 оны Уугуул Соёлын Өвийн тухай хууль (*Aboriginal Cultural Heritage Act 2003*)
- мөн нутгийн уугуул нэр, усанд нөлөөлөхүйц бол 1993 оны Уугуул нэрийн тухай хууль (*Native Title Act 1993 (Cth) (NTA)*) -ийн "ирээдүйн хууль" (*the 'future act'*) хэмээх заалтуудыг тус тус баримтална.

Австралийн байгаль хамгаалах болон соёлын өвийн хуулиуд нь Үндэстний (Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын) ба муж улс болон Нутаг дэвсгэр тус бүрийн түвшинд байдаг. Тэдгээр нь Австралийн үндэстний байгаль, уугуул соёлын өв ба түүхэн өвийг хамгаалах, хадгалах, танилцуулах ба уламжлуулах зорилготой. Тухайлбал,

1999 оны Байгаль Орчны хамгаалал ба биологийн олон зүйлийг хадгалах тухай хууль⁴ (*The Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999*) нь Дэлхийн өв,

³ Mining law in asia- <http://www.herbertsmithfreehills.com/-/media/HS/Insights/Guides/PDFs/Asia%20guides/Mining%20Law%20in%20Asia.PDF>

⁴ The Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999- <https://www.environment.gov.au/epbc>

Үндэстний өв ба Хамтын нөхөрлөлийн өвийн жагсаалтад орсон Холбооны түвшний цахилгаан холбооны станцууд, батлан хамгаалах зориулалтын газрууд, нүүдлийн төвүүд, гаалийн барилга байгууламжууд, гэрлийн байгууламжууд, Парламент ба Дээд Шүүхийн барилгууд зэрэг улсын байгууллагууд, дурсгалын газрууд, Үндэсний Парк, арлууд ба тэнгисийн цэргийн газрууд зэрэг газруудыг хамгаална. **Австралийн Үндэсний Өвийн Жагсаалт бол Австралийн онцгой ач холбогдол бүхий соёлын өв хэмээн тооцогдсон байгаль, түүх ба уугуул газрууд** зэрэг өвийг бүртгэгч мөн. Хуульд зааснаар Дэлхийн болон Үндэсний, хамтын нөхөрлөлийн өвийн жагсаалтад бүртгэгдсэн газруудад ... уул уурхайн эрэл хайгуул, үйл ажиллагаа эрхлэхийг хориглосон байдаг. Мөн Уугуул хүмүүс уугуул соёлын үнэ цэнэтэй хэмээх учир шалтгаанаар аль нэгэн газар эсхүл эд өлгийг Үндэсний Өвийн Жагсаалтад эсхүл Дэлхийн Өвийн Жагсаалтад оруулахаар өргөдөл хүсэлт гаргах эрхтэй.

Үүнээс гадна дээрх өвийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй ч соёлын болон байгаль орчны чухал ач холбогдол бүхий газруудад байгаль орчинд ихээхэн нөлөөлөхүйц уул уурхайн төслийг тухайн муж улсын Байгаль Орчныг Хамгаалах Захиргаанаас шалгаж байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөний үнэлгээг гаргах ба, Байгаль Орчны Сайд холбогдох хуулийн дагуу зөвшөөрөл олгоно. Ийм зөвшөөрлийг авахад 6-18 сар шаардагдах боловч зарим тохиолдолд үүнээс ч удаан хугацаа шаардагдана. Дээрх байгаль орчны "үндсэн" зөвшөөрлөөс гадна дагалдах бусад зөвшөөрлүүдийг авах шаардлагатай байдаг. Эдгээр бусад зөвшөөрлүүдэд: хууль журамд нийцсэн (үүнд хог хаягдлын асуудлаа шийдвэрлэсэн, дуу чимээ, үнэр эсхүл цахилгаан соронзон туяа зэргийг журмын дагуу шийдвэрлэсэн байх зэрэг орно) байр байгууламжийг барих ажлын зөвшөөрөл, уугуул газар нутгийн байгаль орчинтой холбогдох зөвшөөрөл, аюултай эд зүйлсийн хадгалах агуулах, аюулгүй ажиллагаа ба тээвэрлэлт зэрэгтэй холбоотой лиценз, ховор амьтны болон ургамлын зүйлс хэмээн бүртгэгдсэн амьтан, ургамалтай холбоотой тусгай зөвшөөрөл, усан хангамж ба бохир усны асуудалтай холбоотой зөвшөөрөл зэрэг орно. Уул уурхайн үйл ажиллагааг усаар хангах ба хаягдал бохир усыг зайлуулахтай холбоотой хэд хэдэн зүйл өөр өөр зөвшөөрлийг авдаг. Усны зөвшөөрлийн асуудлын хуулийн зохицуулалт нь муж улс бүрт өөр өөр байна.

Ингээд тухайн нэг төслийг "хяналтын үйл ажиллагаа" хийж үнэлэгдсэний дараа хуулийн дагуу үнэлгээ болон зөвшөөрөл авах үйл ажиллагаанд шилжүүлнэ. Гэхдээ Хамтын нөхөрлөлийн орнуудын Хамтын нөхөрлөл ба гишүүн улсуудын хоорондын харилцан зөвшилцлийн үндсэн дээр Хамтын нөхөрлөл нь холбогдох улсын үнэлгээнд тулгуурлан зөвшөөрөл олгож болно.

Мөн уул уурхайн хотхон байгуулах нь нутгийн уугуул нэр, усанд нөлөөлөхөөр бол тухайн зөвшөөрөл хүсэгч 1993 оны Уугуул нэрийн тухай хууль⁵ (*Native Title Act 1993 (Cth)*)-ийг даган биелүүлэх шаардлагатай. Хууль ёсоор бол уугуул нэрийн эрх ашиг хөндөгдсөн бол эсхүл цаашдын оршин байхуй, хэрэглээнд нь бүхэлд нь болон зарим талаар нийцэхгүй бол хууль зөрчигдсэн гэж үзэн талууд Уугуул Газрын Ашиглалтын Зөвшилцөлд (*Indigenous Land Use Agreements-ILUA*) орж тухайн үйл ажиллагааг газар **ЭЗЭМШИГЧИЙН АШИГ СОНИРХОЛД НИЙЦҮҮЛЭН** тухайн үйл ажиллагааг шийднэ. Үүнд "хэлэлцэх эрх" хэмээх заалтууд эсхүл "Уугуул Газар Нутгийг Ашиглах Зөвшилцөл" -ийн "уугуул эзэд ба тухайн нэг уугуул нэрийг бүртгүүлсэн этгээдтэй зөвшилцөх" (*'Indigenous Land Use Agreement' (ILUA)*) тухай заалтуудыг үндэслэн уламжлалт эзэдтэй нь зөвшилцөх зэрэг үйл ажиллагаа багтана.

⁵Native Title Act 1993- http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/nta1993147/s223.html

"Хэлэлцэн зөвшилцөх эрх" үйл ажиллагаа нь 12-18 сар болдог бол ILUA хэлэлцээр ба бүртгүүлэх үйл ажиллагаа нь 18- сараас 3 жил ч шаардагдаж болно.

1984 оны Уугуул болон Торрес Стрэйт Арлынханы Соёлын Өвийн Хамгааллын тухай хууль⁶ (*the Aboriginal and Torres Strait Islander Heritage Protection Act 1984 (Cth)*) -ийн дагуу **уугуул иргэд эсхүл хүмүүс өөрсдийн соёл, өв уламжлал, шашин шүтлэгтэй холбогдох газар, эд өлгийн зүйлд** хохирол учруулсан болон болзошгүй тухайд өргөдөл гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх, хориг тавиулах тухай хүсэлт эсхүл тавьсан хүсэлтийн талаар дахин өргөдөл хүсэлт гаргаж болно.

Мөн 1990 оны Баруун Австралийн Соёлын Өвийн хууль (*the Heritage of Western Australia Act 1990 (WA)*) ёсоор тариалан болон байшин барилгын эсхүл өвлөн хамгаалах захирамжтай ямарваа газрын соёлын өвийн шинж чанарыг алдагдуулахаар аливаа үйл ажиллагаанд Баруун Австралийн Соёлын Өвийн Зөвлөлөөс зөвшөөрөл авах ёстой байдаг.

1987 оны Төлөвлөлт ба Байгаль Орчны Хууль (*The Planning & Environment Act 1987*) -д Орон нутгийн төлөвлөлтийн бодлого ба Хот төлөвлөлтийн схем соёлын өвтэй давхцсан газруудын жагсаалт гаргах зэргээр байгаль орчин болон соёлын өвийг хамгаалах заалтууд орсон байдаг байна.

Энэ мэтчилэнгээр Австралид Уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийг газар тариалангийн бүс нутаг, хүнсний бүтээгдэхүүний тариалан, ховор нэр төрлийн ургамал, амьтны бүс нутаг, нутгийн уугуул иргэдийн ахуй соёлын чухал дурсгалт газрууд, дэлхий болон үндэсний соёлын өвд бүртгэгдсэн газрууд, үндэсний батлан хамгаалахын газрууд, стратегийн ач холбогдол бүхий газруудад олгодоггүй бөгөөд хуульд заасан зөвшөөрөгдсөн газруудад зөвшөөрөл олгох тохиолдолд лицензийн тавигдах шаардлагуудыг нарийвчлан хянан үзэж шийдвэрлэдэг.

Австрали улс нь газар тариалан, мал аж ахуй, фермер, уул уурхайн үйлдвэрлэл өндөр хөгжсөн орон юм. Австралийн Квийнслэнд муж улсад уул уурхай өргөжин газар тариалан эрхэлдэг нутагт уул уурхайн сөрөг нөлөөнөөс, ялангуяа нүүрсний уурхайн газар тариалангийн бүтээгдэхүүнд нөлөөлөхөөс болгоомжлох үүднээс Өндөр үржил шимтэй газар тариалангийн бүс нутгийн ач холбогдлыг тодорхойлон хамгаалалтад авах, хүнс үйлдвэрлэлийн гол газар нутгийг (үр тариа үйлдвэрлэх стратегийн газар нутаг) хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлсний үр дүнд эдгээр өндөр үржил шимтэй газарт газар тариалангийн үйлдвэрлэл газар ашиглалтын бусад хэлбэрээс давуу эрхтэй байна. Газар тариалангийн өндөр үржил шимтэй газрыг газарзүйн мэдээллийн систем, зайнаас тандалтын аргаар тодорхойлдог байна.

2.3. АНУ

АНУ-д зарим газар нутгийг төрийн хамгаалалтад авах, уул уурхайн болон бусад байдлаар газрын гадарга, газрын гүнийг ашиглахыг хязгаарласан, хориглосон эрх зүйн орчин нэлээд эртнээс бүрдсэн бөгөөд олон талын хууль тогтоомжоор зохицуулагдсан байна. Тухайлбал Нэгдсэн улсын хэмжээнд хүчин төгөлдөр үйлчлэх дараах эрх зүйн актууд байна. Үүнд:

- Нэгдсэн Улсын ерөнхий хууль (*US CODE Title*)
- Захиргааны хууль (*Administrative code*)

⁶ the Aboriginal and Torres Strait Islander Heritage Protection Act 1984-
http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/aatsihpa1984549/

- Соёлын биет өвийн тухай хууль 1906 (*Antiquities act 1906*)
- Холбооны газрын бодлого болон менежментийн тухай хууль (*The Federal Land Policy and Management Act of 1976*)
- Үндэсний байгаль орчны бодлогын тухай хууль (*National Environmental Policy Act of 1969*) болон эдгээр хуульд нийцүүлэн гаргасан журам болон бусад хуульчилсан актаар зохицуулж байна.

Хялбаршуулан ойлговол Үндэсний дурсгалт газар болон Дархан цаазат газар нутагт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хуулиар хориглосон байна.

Үндэсний дурсгалт газар гэдэгт археологийн олдвор бүхий газар нутаг, түүхийн болон балар эртний соёлын байгууламж бүхий газар нутаг, түүхийн болон шинжлэх ухааны ач холбогдолтой объект бүхий газар нутаг, ойн сан, усан сан, онгон байгаль бүхий байгалийн цогцолбор газрыг багтаах бөгөөд National Monument гэнэ. Үндэсний дурсгалт газарт тооцох, түүнд аливаа уул уурхайн үйл ажиллагаа болон газрын гүний түрээс, дэд бүтэц шинээр барьж байгуулахыг хориглохтой холбоотой зохицуулалтыг Нэгдсэн улсын ерөнхий хууль, Соёлын биет өвийн тухай хууль (*Antiquities act*)-аар зохицуулж байна.

Харин уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон Дархан цаазат газар болон бусад нөөцийн болон онцгой газар нутгийн тухай зохицуулалтыг Захиргааны хууль, Холбооны газрын бодлого болон менежментийн тухай хууль, Үндэсний байгаль орчны бодлогын тухай хуулиар зохицуулсан байна.

Эдгээрээс Захиргааны ерөнхий хуулийн дагуу уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон болон хязгаарласан бүс болон Соёлын биет өвийн тухай хуулийн зохицуулалт, түүний хэрэгжилтийн тухай товчхон авч үзье.

а) Соёлын биет өвийн тухай хууль 1906 (*Antiquities act 1906*)

Соёлын биет өвийн тухай хуулийг 1906 онд АНУ-ын ерөнхийлөгч Теодор Рузвельт санаачилсан бөгөөд тус хуулиар АНУ-ын зэрлэг онгон газар нутаг, үндэсний болон түүхийн дурсгалт газар нутгийг төрийн хамгаалалтад авах эрхийг ерөнхийлөгчид олгосон байна. 1906 онд тус хууль батлагдсанаас хойш сонгогдсон 19 ерөнхийлөгчөөс 16 нь тус хуулийг хэрэглэж байсан бол Ричард Никсон, Роналд Рейган болон Жорж Буш нар огт хэрэглэж байгаагүй байна. Барак Обама 2009 оноос хойш Соёлын биет өвийн тухай хуульд заасан эрх мэдлээ ашиглан 19 газар нутгийг Үндэсний дурсгалт газарт багтаан төрийн хамгаалалтад авснаар 2015 оны 7 сарын байдлаар АНУ-д нийт 260 сая гаруй акр (*1.052.182 км.квадрат*) газар төрийн хамгаалалтад байна. Үүнд түүх дурсгалт газар болон ойн сан, усан сан гэх мэт байгалийн цогцолбор газар нутаг багтсан байна. Тухайлбал,

-2014 оны 10 сарын 10-ны өдөр ерөнхийлөгч Обама Анжелес болон Сан Бернардиногийн Үндэсний ойн сан бүхий 346,000 акр газрыг Сан Габриел уулсын Үндэсний дурсгалт газарт тооцох тунхаг бичиг батласнаар тус нутгийг төрийн хамгаалалтад авсан байна. Ерөнхийлөгчийн тунхаг бичигт зааснаар Үндэсний дурсгалд оруулсан **Сан Габриел уулын ойр орчмын 346,000 акр газар уул уурхайн аливаа үйл ажиллагаа явуулахыг хориглох болон газрын гүний түрээсийг хориглосон байна.** Үндэсний дурсгалт газар одоо ашиглагдаж байгаа усны нөөц, үерийн далан, нийтийн зориулалтын байгууламж, дамжуулах хоолой болон харилцаа холбооны байгууламжийн засварын асуудалд тус хориг нөлөөлөхгүй. Гэвч эдгээр байгууламжийг өргөжүүлэх болон тус байгууламжуудтай холбоотой шинэ бүтээн байгуулалт нь тус тунхагаар хориглогдсон байна.

Соёлын биет өвийн тухай хууль (*Antiquities act 1906*)-ийн гол үзэл баримтлалыг Нэгдсэн Улсын Ерөнхий хуулийн (*United States Code Title*) 16 дахь гарчиг болох “Conservation” буюу “Хамгаалах, хадгалах” тухай хуулийн 431-433 дугаар зүйлээр хуульчлан тогтоосон байна. Үүнд:

USC, 16 title, 431-433 зүйл: Америкийн соёлын биет өвийн хуулийн тухай (1906.06.08 батлаа)

431.2. Нэгдсэн улсын Ерөнхийлөгч нь дараах бүрэн эрхтэй: АНУ-ын Засгийн газрын эзэмшлийн болон хяналтын газар нутагт орших түүхэн болон балар эртний байгууламж, түүхийн болон шинжлэх ухааны ач холбогдолтой бусад объект бүхий газар нутгийг Үндэсний Дурсгалт газар гэж албан ёсоор зарлан тунхаглах замаар төрийн хамгаалалтад авах эрхтэй. Ерөнхийлөгчийн шийдвэрээр тунхаг бичиг гаргана.

Мөн Соёлын биет өвийн тухай хуульд Үндэсний дурсгалт газар болон Дархан цаазат газрын ялгааг тогтоосон бөгөөд газар нутгийг Дархан цаазат газар нутаг гэж тогтоох эрх нь Конгресст хадгалагдах бол газар нутгийг Үндэсний дурсгалд авах эрх нь Ерөнхийлөгчид байна. Үндэсний дурсгалт газар уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглох бөгөөд ямар нэгэн газар шорооны ажил хийх бол Хууль зүйн яам болон Байгаль орчин хөдөө аж ахуйн яамны сайд нараас зөвшөөрөл авахаар хуульчилсан байна.

Хэрэв Үндэсний дурсгалд авахуйц онцгой ач холбогдол бүхий чухал олдвор, объект нь хувийн эзэмшлийн газар нутагт байвал тухайн газар нутгийн эзэмшигч болон өмчлөгч нь газар өмчлөлийн эрхээсээ сайн дураар татгалзахаар заасан байна. Зарим тохиолдолд газар өмчлөгчийн хүсэл сонирхлоос үл хамааран тэдний газар ашиглах эрхийг хязгаарлан газар дээрх өмчийг Үндэсний дурсгалт газарт тооцож болно. Үндэсний дурсгалт газарт тооцон төрийн хамгаалалтад авсан газар нутгийг хадгалах, хамгаалах асуудлыг холбогдох хуулиудаар эрх олгогдсон байгууллагууд хариуцна.

Ийнхүү ерөнхийлөгч тунхаг бичиг гарган Үндэсний дурсгалт газарт тооцон төрийн хамгаалалтад авсан аливаа газар нутагт ашигт малтмал эрэх хайх, олборлох, ашиглах болон газрын гүний түрээс хийхийг хориглодог байна.

б) Захиргааны хууль (*Administrative code*)

Тодорхой газар нутагт уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглох болон хязгаарлах тохиолдлуудыг Захиргааны хуулиар тогтоосон байдаг бөгөөд Америкийн муж бүр Нэгдсэн Улсын Захиргааны ерөнхий хуульд нийцүүлэн захиргааны хууль батална. Судалгаанд АНУ-ын Пенсилвани мужийн Захиргааны хуульд заасан уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглох буюу хязгаарлах тухай зохицуулалтыг орчуулан оруулав. Үүнд:

§ 86.102. Уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон буюу хязгаарласан бүс.

86.1-т зааснаар дараах газарт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.
Үүнд:

(1) Үндэсний дархан цаазат газрын тогтолцоонд хамаарах Дархан цаазат газар:

- Үндэсний дархан цаазат газар,
- Үндэсний зэрлэг ан амьтан бүхий газар (National Wildlife Refuge System),
- (National System of Trails),
- Үндэсний зэрлэг онгон байгалийн цогцолбор газар (National Wilderness Preservation System),
- Зэрлэг болон үзэсгэлэнт голуудын тухай хуулийн 5 дугаар хэсэгт заасан Зэрлэг болон үзэсгэлэнт гол мөрний ай сав, гол мөрний үндсэн сүлжээ газар (Wild and Scenic Rivers System),

(2) Үндэсний Ойн сан бүхий газар,

(3) Үндэсний Бүртгэлт Түүх Дурсгалын газарт (National Register of Historic Places) хамаарах олон нийтийн өмчийн газар, түүнчлэн Холбооны яамдын хамтран баталсан, Мужийн болон орон нутгийн төрийн байгууллагуудын хамтран баталсан цэцэрлэгт хүрээлэн,

(4) Төрийн цэцэрлэгт хүрээлэнд хамаарах газар,

(5) Мужийн ойн сан бүхий газар: (State forest area, State picnic area, State forest natural areas and State forest wild areas) зэрэг газарт уул уурхайн аливаа үйл ажиллагааг хориглоно.

Хэрэв мод, ус, зэрлэг ан амьтад болон байгалийн нөөцөд сөргөөр нөлөөлөхгүй бол АНУ-ын Дотоод хэргийн яам, Байгалийн баялаг болон байгаль хамгаалах яамны сайдын зөвшөөрлөөр Үндэсний ойн сан бүхий газар, Үндэсний Бүртгэлт Түүх Дурсгалын газар, Мужийн ойн сан бүхий газруудад ил уурхай ашиглахыг зөвшөөрч болохоор заажээ. Ийнхүү зөвшөөрөх тохиолдолд зөвшөөрөл авах, ил уурхайн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, түүнийг зогсоох үндэслэлүүдийг мөн Захиргааны хуулиар зохицуулсан байна.

2.4. БНХАУ

Өвөрмонголын малчдын амь зуулгыг тэтгэгч газар нутаг, бэлчээрийг ашиглах эрхийг хууль тогтоомжийн талаас нь авч яривал тариачин хүний эдэлж буй эрхээс бага байдаг.

1979 оноос 1983 оны хооронд хятадын газрын систем нь хамтралын өмчлөлийн хэлбэрээс айл өрх гэрээгээр өмчлөх систем руу шилжсэн. Бүхий л орон нутагт явагдсан энэ реформ нь мөн өвөрмонголын бэлчээрт үйлчилсэн. Ингэснээр зах зээлийн шинэтгэл явагдаж, улмаар газраас гарах бүтээгдэхүүнээр хязгаарлагдахгүй газрыг өөрийг нь мөн өмчлөх бололцоо эрхзүйн талаасаа нээгдсэн гэж үздэг.

Өвөрмонголд явагдсан бэлчээрийн шинэтгэл нь газрын өмчлөлийн асуудлыг хөндөөгүй ч уг шинэтгэлийг “ардчилсан шинэчлэл” гэж нэрлэсэн. Ардчилсан шинэтгэлийн үеэр ӨМӨЗО-ний коммунист нам өвөр монгол дахь бүх газар монгол түмний дундын өмч хэмээн үзэж “чөлөөт бэлчээр” хэмээх бодлогын дор бүх малчинд ижил тэгш эрх олгосон.

1953 онд Төрийн зөвлөлөөс Өвөрмонголын бэлчээрт нутаг нь монголчуудад харьяалагдахыг баталсан бичиг гаргасан байдаг. Тэрхүү бичигт “одоо өвөрмонголд байгаа бүх газар нь, үүнд өмнө нь үндэсний хэмжээнд эсвэл аль нэг отог аймагт харьяалагдаж байсан, эсвэл отог аймаг хооронд түрээслэгдсэн байсан эсэхээс үл хамааран

монголчуудын мэдэлд байх болно. Чөлөөт бэлчээр, бэлчээрийн засвар өөрчлөлт нь ӨМӨЗО-ийн бүх нутгаар хэрэгжинэ” гэж тунхагласан.

БНХАУ-ын 1954 оны үндсэн хуульд “онгон газар” улсын өмч хэмээн тодорхойлсон нь энэ үгийг хэрхэн тайлбарлах вэ гэдгээс маш их зүйл хамаарахаар “тодорхойгүй” болсон. Хятадууд тариалангийн зориулалтаар ашиглагдаагүй аливаа газрыг зэрлэг газар, харин, бэлчээрийн газрыг хагалж боловсруулсныгаа “хэрэглэгдээгүй, эсвэл хэрэггүй газрыг боловсруулах” гэж үздэг байлаа.

ӨМӨЗО-ийн бэлчээрийг төр эзэмших талаар 1973 оны ӨМӨЗО-ий бэлчээрийн зохицуулах газрын бичигт бэлчээрийг төр эзэмшинэ; гэж дурдсаныг монголчууд нь үндсэн хуулийн дагуу боловсруулагдаагүй зохицуулалт гэж эсэргүүцэж байв. Газрын хууль тогтоомжийн тодорхойгүй байдлаас үүдээд хятадын бизнесийн бүлэглэлүүд газрыг булаах, дээрэмдэх зэрэг ёс бус үйлдэл гаргах нь элбэг байдаг.

2003 оны БНХАУ-ийн бэлчээрийн тухай хуульд “бүх бэлчээрийг төр юмуу эсвэл тусгайлан хуулиар зохицуулсан бол орон нутгийн хамтрал эзэмшинэ, төр гэдэгт төрийн зөвлөлийг ойлгоно” гэж заасан. 2004 оны бэлчээрийг зохицуулах ӨМӨЗО-ны хуульд “бэлчээрийг төр юмуу хамтрал эзэмшинэ” хэмээн заасан нь асуудлыг тодорхой болгох чиглэлд ахиц дэвшил болж чадаагүй. Хууль тогтоомжид нь “нутгийн удирдах газар нь улсын бизнес, байгууллага, цэрэг арми зэргийн хэрэгцээнд зориулан хамтралын бэлчээрийн газрыг улсын мэдлийн газар болгон шилжүүлэх эрх мэдэлтэй” гэж заасан байдаг.

Одоогоороо монгол нутгийн бэлчээрийг улсын өмч гэж заахаас өөрөөр ялгаж салгаж тодорхойлсон хууль байхгүй. Үүний улмаас хятадын хөдөө аж ахуйн хамтралуудад байдаг газар эзэмших сертификат .. мэтийн зүйл Монголын мал аж ахуйн хамтралуудад байдаггүй байна.

Төр болон бүх шатны засаг захиргаа нь хамтралын газрыг өөрийн хэрэгцээ шаардлагад тааруулан хамтралын хүсэл зоригоос үл хамааран шууд авах эрхтэй болохоор хөдөө аж ахуйн хамтралууд ч зөвхөн “онолын хувьд” л газар өмчлөгчид юм. Тиймээс хөдөө, орон нутгийн газрыг маш бага үнээр авч дэд бүтэц, бусад салбарт бизнес эрхлэгчдэд өндөр үнэ хүргэн их хэмжээний ашиг олдог нь засгийн газрын түшмэдүүдийн ердийн ажил болсоор ирсэн. Хятадад хаа сайгүй ингэж газар нутаг дээрэмддэг, булаадаг бусармаг явдал түгээмэл. Монгол малчдын газар ашиглах эрх нь хуулиар бусдыг бодвол сул хамгаалагдсан.

Хятад улс эдийн засгийн реформ хийж эхэлсэн 1978 оноос хойш зах зээлийн эдийн засаг руу аажим шилжиж, эдийн засгийн бүтээмжийг дээдлэх болсноор нийт олны сайн сайхны төлөө жижиг бүлэг, үндэстэн ястныг эрх ашгийг хохироох үзэгдэл нэмэгдсэн гэж үздэг. Зах зээлийн эдийн засаг өмнөх төвлөрсөн төлөвлөгөөт тогтолцоог “халснаар” бүс нутгийн, хот, хөдөөгийн ялгаа их болж, бага үндэстнүүдийн эрх ашиг хохирох байдаг гарсаар байна. Ийм байдал нь ялангуяа газрын эрхийн хүрээнд хамгаалалт султай малч монголчуудыг хятад бизнесийн бүлэглэл, болон олон улсын хөрөнгө оруулалтын дарамтад өртөхөд ихээр нөлөөлж байна. [1]

БНХАУ-д 1980-аад оны эхээр гадаадын хөгжилтэй орны аргаас суралцах хөдөлгөөн өрнөсөн. Улмаар мал, сүргээ малчдад тэгш хувааж бэлчээрийг нь хот саахалтаар нь бүлэг нэгж болгон зааж оноож өгсөн. Өөрөөр хэлбэл, танай саахалт айл энэ хавиар амьдарна гэж явсаар 1990 -ээд оны эхэнд бэлчээрийн газрыг өрхөд өгсөн. Өвөрмонголд хувааж

өгсөн газраа торлочихдог юм. Үүнээс болж үндсэндээ малчдын нүүдэл хийх амьдрал зогссон. Бэлчээрийн газрыг өрхөд эзэмшүүлснээр нүүдлийн мал аж ахуй зогсч, бэлчээр доройтох болсон.

Бэлчээрийн газрыг хашиж эзэнжүүлэн ашиглах болсны үр дүнд тухайн “эзэн” –ий газар уул уурхайгаас бүрэн ангид болж чадсан гэж хэлж болохоор байдаг. Үүнийг нотлох олон жишээ дурдаж болно. Бэлчээрийн зориулалтаар хашигдсан газарт юун уурхай эрхлэх, бүр уурхайн машин техникч дамжин зорчиход бэрхшээлтэй болсон сайн тал бий. Хашсан газар дээгүүр нь зам гаргаж хүнд даацын машин давхилдсаныг эсэргүүцсэн малчид ба уурхайн ажилчдын хоорондын толхилцоон “хүн амины хэрэг” болж “төгссөн” нь цөөнгүй.

Өвөрмонголд бэлчээр нутаг доройтож байгаатай холбогдуулан эрдэмтэд өөрсдийнхөө дүгнэлтийг гаргасан. Ихэнх нь малын тоо толгой бэлчээрийн даацаас хэтэрч, бэлчээр муудлаа гэдэгтэй санал нэгдсэн. Ингээд сүүлийн жилүүдэд өвөрмонголчууд ямар нэгэн арга хэмжээ авахгүй бол болохгүй нь гэдгийг ухаарсан. Эдүгээ нам засаг, малчид гээд хаа хаанаа үүнийг бодож байна.

Хятадад (өвөрмонголд) бэлчээрийн газрыг малчдад оноон эзэмшүүлснээр гарсан бас нэг аюултай үзэгдэл гарсан. **Малчид эзэмшсэн газраа уул уурхайн компанид зарах болсон.** Энэ бүр муу уршигтай. Үүнээс болж олон малчин газар нутаггүй болсон. Бэлчээрийн газар малчдын өмч болоод ирэхээр худалдах сөрөг дагавар гарч байгаа. Тиймээс малчдад газрыг өмчлүүлж, эзэмшүүлэх нь ихээхэн эргэлзээтэй шийдэл юм. Үүнийг Өвөрмонголын жишээн дээрээс харж болно. [2]

2.5. КАНАД

Канад Улсын уул уурхайн тогтолцооны эрх зүйн орчин

Канад нь холбооны улс бөгөөд харьцангуй бие даасан муж болон холбооны нутаг дэвсгэрүүдээс бүрдэнэ. 10 муж бүр болон Юкон нь уул уурхайн салбарыг бие даасан хууль эрх зүй, бодлогоор зохицуулдаг. Баруун-хойд нутаг дэвсгэр болон Нунавут нутаг дэвсгэрийн тогтоолууд нь зөвхөн тухайн нутаг дэвсгэрт үйлчлэх бол холбооны хууль тогтоомжууд болох:

- Загасны аж ахуйн тухай хууль (*Fisheries Act*);
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль (*Environmental Assessment Act*);
- Тэсэрч дэлбэрэх бодисын тухай хууль (*Explosives Act*)-иуд нь Канадын бүх газар нутаг дахь уул уурхайн үйл ажиллагаанд хамаарна.

Тус улсад холбооны, мужийн болон нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд байгаль, экосистемийг хамгаалах зорилгоор ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хязгаарлах буюу хориглодог.

Канад нь холбооны хэмжээнд үндэсний ач холбогдол бүхий газар нутгийг хамгаалах зорилго бүхий Канадын Үндэсний дархан цаазтай газрын тухай /Үндэсний Парк/ (Canada National Parks Act, S.C.2000, с.32)⁷ хуулийн дагуу Үндэсний дархан цаазтай газруудтай байх бөгөөд одоогийн байдлаар нийт 39 дархан цаазтай газартай байна. Дархан цаазтай газар нутаг нь Канадын нийт нутаг дэвсгэрийн хуурай газрын 2,25% буюу 300,000км² –ийг

⁷ <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-14.01/>

эзэлж байна. Үндэсний дархан цаазтай газарт ашигт малтмалын хайгуул явуулах, ашиглах лиценз олгох зэргийг хориглоно.

Үндэсний дархан цаазтай газраас гадна дараах хоёр төрлийн хамгаалалттай бүс байдаг нь Үндэсний зэрлэг ан амьтны бүс болон Нүүдлийн шувуудын нутаглах газар (National Wildlife Areas and Migratory Bird Sanctuaries) байна. Эдгээр нутаг дэвсгэрт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоогүй, ч тусгай зөвшөөрөл авах шаардлагатай байна.

Муж болон нутаг дэвсгэрүүд нь мөн хамгаалалттай бүс тогтоох эрхтэй байх бөгөөд ихэнх нь ашигт малтмалын хайгуул болон ашиглалт явуулахыг хориглодог. Эдгээр хамгаалалттай бүсүүдийн хэмжээ нь муж мужаасаа хамаараад ялгаатай байна. Дээрх хамгаалалттай бүс нутаг нь Канадын нийт хуурай газрын 9.4% тэнцэх бөгөөд ихэнх буюу 94% нь уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

Хамгаалалттай бүсэд уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь тухайн бүс нутгийг хамгаалалтын бүс тогтоохоос өмнө уул уурхайн зөвшөөрөл олгосон байдгаас үүдэлтэй байна. Өмнө нь ашигт малтмалын лиценз болон бусад зөвшөөрөл олгосон байсан газар нутагт хамгаалалтын бүс байгуулах, бүсийг өргөтгөх зэрэг нь хүндрэлтэй байдаг бөгөөд Юкон дахь Томбстоун Парк, Баруун-хойд нутаг дэвсгэр дахь Наханни Үндэсний Парк, Квебек дахь Ривьера хамгаалалттай бүс болон Онтарио дахь Волф лэйк ойн нөөц газар зэрэгт энэхүү асуудал тулгарч байгаа юм.

Нова Скотиа болон Шинэ Брунсуикэд усны нөөцийг хангах зорилгоор усны сав газрыг хамгаалахыг хуулиар тогтоосон. Дээрх газруудад уул уурхайн үйл ажиллахыг хязгаарлах, эсхүл хориглосон. Шинэ Брунсуик, Цэвэр усны тухай хууль⁸ (Clean Water Act)-иар, Нова Скотиа, Байгаль орчны тухай хууль⁹ (Environmental Act)-иар усны сав газар уул уурхайн бүхий хөрс, ус бохирдуулах аливаа үйл ажиллагааг хязгаарлах буюу хориглосон.

Бритиш Коламбия мужийн эрх зүйн орчин

Бритиш Коламбия мужийн газар нутгийн 13%-д нь уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглодог. Тухайлбал:

- Барилга, байгууламж бүхий газар;
- Орон сууц бүхий барилга байгууламжаас 75 метрийн зайд;
- Жимсний аж ахуйн газар;
- Газар тариалангийн газар;
- Уул уурхайн зориулалтаар ашиглагдаж буй газар;
- Соёлын өв бүхий газар, орон нутгийн засаг захиргаа, холбогдох яамнаас зөвшөөрөл олгогдсоноос бусад;
- Парк, холбогдох журмаар зөвшөөрөгдсөнөөс бусад газруудад уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон байна.

Үүнээс гадна:

⁸ 14-р зүйл, <http://laws.gnb.ca/en/showdoc/cs/C-6.1/se:14?splitmode=true#anchorse:14>

⁹ 105-р зүйл, <http://nslegislature.ca/legc/statutes/envromnt.htm>

- Уугуул иргэдийн газар нутагт Бритиш Коламбиягийн индианчуудын газар нутаг дахь ашигт малтмалын тухай хууль (*British Columbia Indian Reserves Mineral Resources Act*)¹⁰-ийн дагуу, зөвшөөрөл олгогдсоноос бусад;
- Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль (*Heritage Conservation Act*)-иар хамгаалагдсан соёлын өв;
- Канадын Үндэсний дархан цаазтай газрын тухай /Үндэсний Парк/ (*Canada National Parks Act, S.C.2000, с.32*)¹¹ хуулийн дагуу Үндэсний дархан цаазтай газар;
- Бритиш Коламбиягийн дархан цаазтай газрын тухай хууль (*BC's Park Act*)-ийн дагуу паркууд;
- Орон нутгийн засаг захиргааны тухай хууль (*Local Government Act*)-ийн дагуу орон нутгийн паркуудад;
- Бритиш Коламбиягийн хамгаалалттай бүсийн тухай хууль (*Protected Areas of British Columbia Act*)-ийн дагуу парк, экологийн нөөц газрууд;
- Бритиш Коламбиягийн Экологийн нөөцийн тухай хууль (*Ecological Reserve Act*)-ийн дагуу экологийн нөөц газрууд;
- Байгаль орчин болон газар ашиглалтын тухай хууль (*Environment and Land Use Act*)-ийн дагуу уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон газар;
- Бритиш Коламбиягийн Газрын тухай хууль (*Land Act*)-ийн дагуу “титмийн газар” (*crown land*);
- Ашигт малтмалын нөөцийн тухай хууль (*Mineral Tenure Act*)-ийн дагуу ашигт малтмалын нөөц бүхий газар;

Уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон бүсийг соёлын, экологийн болон бусад зориулалт бүхий бүс гэж 3 ангилж үзэж болохоор байна.

Бритиш Коламбиягийн ашигт малтмалын нөөцийн тухай хуульд Эрчим хүч болон уул уурхайн сайд нь тухайн газар нутаг нь соёлын өв бүхий газар нутаг гэж үзсэн тохиолдолд тус газрыг уул уурхайн үйл зориулалтаар ашиглахыг хориглох эрхтэй байна.

Соёлын өвийг: “Бритиш Коламбия, уугуул ард иргэдийн түүхэн, соёлын эсхүл археологийн ач холбогдол бүхий эд зүйл, талбай, уламжлалт нийгмийн зан үйлийн газрыг хэлнэ” гэж тодорхойлсон байна. Сайд хориг тавьсан тохиолдолд, хуульд заасны дагуу нөхөн төлбөр олгодоггүй байна.¹²

Бритиш Коламбиягийн соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу дараах газар нутаг хамгаалагдана:

- Мужийн соёлын өв бүхий газар, эсхүл эд зүйл;
- Түүхэн, эсхүл археологийн ач холбогдол бүхий булш, бунхан;
- Уугуул иргэдийн чулуун зураг, эсхүл сийлбэр, болон
- 1846 оноос өмнө хүмүүсийн амьдарч байсан эд баримт, талбай, газар зэрэг орно.

¹⁰ *British Columbia Indian Reserves Mineral Resources Act, SC 1943-44, с 19, s 3: “provided...that no prospecting or right of entry on the said Indian Reserve shall be authorized or permitted until permission so to do has been obtained from the Indian Agent for such Reserve”.*

¹¹ <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/n-14.01/>

¹² *Mineral Tenure Act, RSBC 1996, с 292, ss 17(1),(2).*

Экологийн бүс нутгийн хувьд Канадын Үндэсний дархан цаазтай газар уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулж болохгүйгээс гадна дараах экологийн бүсэд хориотой байдаг байна. Тухайлбал:

- Байгаль орчин болон газар ашиглалтын тухай хууль (*Environment and Land Use Act*)-д заасны дагуу уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон газар;
- Газрын тухай хууль (*Land Act*)-ийн 93.1-д заасны дагуу “титмийн газар”;
- Бритиш Коламбиягийн дархан цаазтай газрын тухай хууль (*BC's Park Act*)-ийн дагуу паркууд;
- Орон нутгийн засаг захиргааны тухай хууль (*Local Government Act*)-ийн дагуу орон нутгийн паркуудад;
- Бритиш Коламбиягийн хамгаалалттай бүсийн тухай хууль (*Protected Areas of British Columbia Act*)-ийн дагуу парк, экологийн нөөц газрууд;
- Бритиш Коламбиягийн Экологийн нөөцийн тухай хууль (*Ecological Reserve Act*)-ийн дагуу экологийн нөөц газрууд;

Экологи болон түүх, соёлыг хамгаалахаас гадна бусад зориулалтаар уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглож болдог нь Бритиш Коламбиягийн Ашигт малтмалын нөөцийн тухай хууль (*Mineral Tenure Act*)-ийн дагуу ашигт малтмалын нөөц газарт уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглох /No Registration Reserves (NRRs)/, эсхүл хязгаарладаг /Conditional Registration Reserves (CRRs)/ байна.

2.6. ОХУ

ОХУ–ын **Газрын тухай хуулийн 70.1**–р заалтад “[улсын] төв ба орон нутгийн хэрэгцээнд зориулан газар нөөцлөх” зарим зохицуулалтыг тусгасан байдаг. Үүнд:

- Иргэн, хуулийн этгээдэд олгогдоогүй, мөн түүнчлэн батлан хамгаалах зориулалтаар, улс нийтийн болон хэрэгцээний инженерийн байгууламж, зам тээврийн сүлжээний болон дэд бүтцийн объект барих байгуулах, байгалийн онцгой хамгаалалт бүхий ба эдийн засгийн тусгай статус бүхий бүс тогтоох; -ын тулд газрыг улсын ба орон нутгийн хэрэгцээнд зориулан нөөцөлж (резервирование земель) болно.
- Мөн газрын хэвлийг (байгалийн эрдэс баялаг) хожим ашиглах зорилгоор тодорхой хэсэг газрыг нөөцлөн хадгалж болно.
- Дээр дурдсан зориулалтаар хадгалах газрын нөөцөд байх хугацааг 2–3 жил, зарим тохиолдолд 20 хүртэл жилээр тогтооно.
- Газрыг улсын ба орон нутгийн нөөцөд авах нарийвчилсан журмыг ОХУ–ын Засгийн газар тогтоон хэрэгжүүлнэ.

Газрыг улсын болон орон нутгийн нөөцөд авах зарим асуудлыг зохицуулсан ОХУ –ын Засгийн газрын 2008.7.22 –ны өдрийн 561 дугаар тогтоолд:

- Барьж байгуулахаар төлөвлөж буй улсын (Холбооны) чанартай барилга байгууламж, объектын хилийн бүс (цэс) -ийг Хот байгуулалтын тухай хуулийн холбогдох заалтад нийцүүлэн, 2010.01.01 –нээс өмнө тогтоолгосон байх; -аар тусгасан нь, газар нөөцлөх үйл явцыг нэгдсэн бодлогын дагуу, тухай бүр, төлөвлөн хэрэгжүүлэх горимтойг харуулж байна.
- Газрыг улсын нөөцөд авах шийдвэрт дор дурдсан нөхцөлүүдийг зааж тусгана. Үүнд:

- Нөөцөд авах хэрэгцээ шаардлага (зорилго) –ыг болон нөөцөд авах хугацааг тодорхой заана;
 - Газрын нөөцөд авах шийдвэр гаргахад шаардагдах хууль тогтоомжид заасан баримт бичгийн бүрдлийг гүйцэд хангасан байна;
 - Газрыг нөөцөд авснаар тухайн бүсэд хориглох эрхийн хязгаарлалтуудыг тусгана, нөөцөд авсан газрын координатыг заасан кадастрын схемийг хавсаргана;
- Газрын нөөцөд авсан тухай эрх бүхий байгууллагын шийдвэрийг гарсан дарууд нь нийтэд (харьяалах субъектийн нутаг дэвсгэрт) мэдээлнэ гэж заасан байна.

2.7. ФИЛИППИН

Дэлхийн улс орнуудын хэмжээнд Филиппин нь ашигт малтмалын нөөцөөр баян орнуудын тоонд ордог. Алтны нөөцөөр 3-р, зэсийн нөөцөөр 4-р, никелийн нөөцөөр 5-рт орж байгаа бөгөөд ашигт малтмалын нөөцөөр дэлхийд 5 дугаарт бичигдэж байна.

Филиппиний **Уул уурхайн тухай хууль** (*sec. 19 of RA No. 7942*)¹³-ийн 19 дүгээр зүйлд Уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон газруудыг тогтоосон байдаг. Үүнд:

- Цэргийн буюу батлан хамгаалах болон засгийн газрын бусад нөөц газар;
- Төрийн болон хувийн барилга байгууламжийн орчимд, эсхүл газар доор (төр, эсхүл хувь этгээдийн бичгээр зөвшөөрөл олгосноос бусад тохиолдолд);
- Хүчин төгөлдөр уул уурхайн зөвшөөрөл олгогдсон газар;
- Хуулиар тусгайлан хориглосон газар;
- Хуульд заасны дагуу бичил уурхайн газар (дээрх этгээд нь зөвшөөрөл олгосноос бусад тохиолдолд);
- Ойн болон усны нөөц газар, зэрлэг ан амьтны нутагладаг газар, мангрын ой (*mangrove forest*), дархан цаазтай газар, хот, мужийн ой, паркууд, ногоон бүс, шувуудын нутагладаг газар зэрэг Үндэсний нэгдсэн хамгаалалттай бүсийн тогтолцооны тухай хуульд тусгайлан заасан газар нутгууд болон бусад газрууд орно.

2012 оны 7 дугаар сарын 9-ны өдөр Ерөнхийлөгч уул уурхайн салбарыг шинэчлэхтэй холбоотой зарлиг¹⁴ гаргасан нь холбогдох бодлого, төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоог хангах, хариуцлагыг өндөржүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах зэрэгт чиглэгдсэн байна. Тус зарлигаар уул уурхайн үйл ажиллагааг хориглосон бүсэд нэмэлт гурван төрлийг оруулсан нь:

- аялал жуулчлалын бүс Үндэсний аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх төлөвлөгөөний дагуу Аялал жуулчлалын яамнаас тогтоосон нийт 78 газар/,
- хөдөө аж ахуйн бүс,

¹³ http://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1995/ra_7942_1995.html

¹⁴ EXECUTIVE ORDER 79, Series of 2012, **INSTITUTIONALIZING AND IMPLEMENTING REFORMS IN THE PHILIPPINE MINING SECTOR PROVIDING POLICIES AND GUIDELINES TO ENSURE ENVIRONMENTAL PROTECTION AND RESPONSIBLE MINING IN THE UTILIZATION OF MINERAL RESOURCES** <http://www.denr.gov.ph/component/content/article/831.html>

- Үндэсний нэгдсэн хамгаалалттай бүсийн тогтолцооны тухай хууль (*National Integrated Protected Areas System*)-ийн дагуу арлын экосистемууд орсон байна.

Уул уурхайгаас ангид бүс (Mining free zone)

Филиппин Улсын Конгресс нь Уул уурхайгаас ангид бүс байгуулах тухай хэлэлцэж байгаа бөгөөд 2015 оны 6 дугаар сарын 21-ний өдөр доод танхим 2 хот (Кагаян де Оро, Давао) болон 6 дүүрэгт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахыг бүр мөсөн хориглох төслийг баталсан байна. Төсөл санаачлагчид нь тус төслүүдэд уул уурхайн үйл ажиллагаа нь байгаль орчин, хүний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлдгөөс гадна байгалийн үзэсгэлэнт газрыг устгаж байгааг тэмдэглэжээ. Химийн хорт болон аюултай бодис хэрэглэж байгаа нь усны эх, нөөцийг бохирдуулж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд нөлөөлөхөөс гадна их хэмжээгээр хөрсийг хуулж ургамал, амьтанд аюул учруулж, хөрсний гулсалт, үерийн хэмжээ, давтамжийг үлэмж ихэсгэж байгаа зэргийг үндэслэж, учруулсан хохирлын хэмжээний хамт тусгасан байна.

Хуулийн төсөлд:

1 дүгээр зүйл. Төр нь иргэдийн эрүүл, аюулгүй ээлтэй орчинд амьдрах эрхийг хамгаалах бодлого баримтлах хүрээнд уул уурхайн үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөллөөс ард иргэд болон байгаль орчныг хамгаална.

2 дугаар зүйл. Хуулийн төсөлд уул уурхайн үйлдвэрлэл гэдэг нь ашигт малтмал эсхүл бусад геологийн эрдэс, барилгын материал болох элс, хайрга, чулуу, цементийн түүний эд, өнгөлгөөний чулуу зэргийн ордын эрэх, хайх, судалгаа хийх, олборлолтод бэлтгэх, олборлох зэргийг хориглосон. Харин засгийн газраас төсвийн хөрөнгөөр хэрэгжүүлж буй төрийн үйлчилгээ (зам, гүүр, сургууль, ус, цахилгаан хангамж зэрэг) үзүүлэхэд шаардагдах бүтээн байгуулалтад элс, хайргын олборлолтыг тус хуулиар хориглохгүй боловч хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ашигт малтмал болон байгаль орчны тухай хуульд нийцүүлсэн байна.

3 дугаар зүйл. Торгууль. Энэхүү хуулийг зөрчсөн аливаа этгээд, ажилтан эсхүл ажил олгогч нь 6 дээш, 12 доош жилээр хорих ял болон 100,000-500,000 песогийн торгууль ногдуулна. Зөрчил гаргагч нь хуулийн этгээд, эсхүл холбоо байх тохиолдолд тухайн компанийн эзэн болон менежер/үүд-ийг, гадаадын хуулийн этгээд тохиолдолд тухайн хуулийн этгээдийн Филиппин дахь төлөөлөгчид хариуцлага ногдуулахаар тус тус заасан байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ:

1. Mining act-
[http://www.parliament.wa.gov.au/Parliament/Bills.nsf/21EE5E11F81B9ABF48257C14002A222D/\\$File/Bill046-1.pdf](http://www.parliament.wa.gov.au/Parliament/Bills.nsf/21EE5E11F81B9ABF48257C14002A222D/$File/Bill046-1.pdf)
2. Mining law in asia- <http://www.herbertsmithfreehills.com/-/media/HS/Insights/Guides/PDFs/Asia%20guides/Mining%20Law%20in%20Asia.PDF>
3. The Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999-
<https://www.environment.gov.au/epbc>
4. Native Title Act 1993-
http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/nta1993147/s223.html
5. the Aboriginal and Torres Strait Islander Heritage Protection Act 1984-
http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/aatsihpa1984549/
6. [1] Өвөрмонголын судлаач Т. Тэмцэл, Өвөрмонгол дахь газрын шинэтгэлийн түүхэн тойм” өгүүлэл (нийтэлсэн “Монголын үнэн” сонин, 2014. VI., орчуулсан д-р. М. Энхсайхан) -ээс тухайн сэдэвт холбогдох хэсгийг товчлон авав.
7. [2] ӨМӨЗО -ны Багшийн их сургуулийн Газар зүйн сургуулийн багш, доктор, проф. Б. Хайшаан, “Бэлчээрийн газраа хашаад буруудсан Өвөрмонголын түүх” (ярилцлага), Өдрийн сонин,
8. “Байгаль орчны багц хууль” эмхтгэл, редактор д-р. С. Оюун, ~400 х., УБ, 2014;
9. ОХУ –ын Земельный кодекс, ОХУ –ын Засгийн газрын 2008 оны 561 дүгээр тогтоол;
10. бусад;
11. Үндэсний дархан цаазтай газрын тухай (Canada National Parks Act, S.C.2000, с.32)
<http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/N-14.01/index.html>
12. Шинэ Брунсвик, Цэвэр усны тухай хууль, 1989 (14 дүгээр зүйл)
<http://laws.gnb.ca/en/showdoc/cs/C-6.1/se:14?splitmode=true#anchorse:14>
13. Нова Скотиа, Байгаль орчны тухай хууль, 1994 (105 дугаар зүйл)
<http://nslegislature.ca/legc/statutes/envromnt.htm>
14. Канадын уул уурхайн эрх зүйн орчны тойм,
<http://www.miningwatch.ca/publications/introduction-legal-framework-mining-canada>
15. <http://www.fairmining.ca/code/the-surface-versus-subsurface-divide/alternative-use-no-go-zones/>
16. <http://www.mb.com.ph/cdo-davao-to-be-declared-mining-free-zones/>
17. Ерөнхийлөгчийн зарлиг № 79, 2012
<http://www.denr.gov.ph/component/content/article/831.html>
18. Филиппины Уул уурхайн тухай хууль, 1995
http://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1995/ra_7942_1995.html
19. Пенсилвани мужийн Захиргааны хууль
<http://www.pacode.com/secure/data/025/chapter86/s86.102.html>
20. National Monuments and the Antiquities Act судалгааны тайлан
21. US Code title 16, Conservation <http://www.nps.gov/history/local-law/anti1906.htm>
22. Antiquities Act 1906